

УДК 631.147(477)

Р.І. Рудик, О.І. Савчук, А.О. Мельничук,

кандидати сільськогосподарських наук

ІНСТИТУТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛІССЯ НААН

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В ПОЛІССІ

В останні десятиліття у розвинених країнах значно зростає інтерес до виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Органічне виробництво – це, передусім, органічні цикли у сільському господарстві, виключення мінеральних добрив і пестицидів та застосування компостів, збереження едафону й стимуляція біологічної активності ґрунтів [1]. Зараз органічне виробництво з аматорського перетворилося на окрему комерційну галузь із багатомільярдними прибутками. У країнах ЄС, США, Японії, Канаді та Південній Кореї на державному рівні ставиться питання щодо поступового переходу агропромислового сектору економіки на альтернативні методи і технології ведення сільського господарства [2].

На сьогоднішній день в Україні пріоритетним є визначення потенційних обсягів екологічно безпечної продукції, розмірів площі культур під органічне виробництво з урахуванням перспектив формування національного ринку, потреб населення та експортних можливостей. Нині в Україні площа сертифікованих земель під органічним сільським господарством становить близько 270 тис. га [3].

Не менш важливим завданням є проведення зонального районування сільськогосподарських угідь, придатних для органічного виробництва. У зв'язку з цим, досить перспективним є використання параметрів агроґрунтових потенціалів сільськогосподарських культур, які характеризують ресурсні можливості земель будь-якого регіону і сприяють раціональному використанню його ґрунтового покриву [4], впровадження зон спеціалізації землеробства України з урахуванням природної родючості ґрунтів [5].

Метою та завданням наших досліджень є аналіз земельних ресурсів Житомирської області за агровиробничими властивостями ґрунтів та визначення науково обґрунтованої площі під органічне виробництво.

© Р.І. Рудик, О.І. Савчук, А.О. Мельничук, 2013

Методика досліджень. Дослідження проведено на основі аналізу статистичних даних щодо структури земельного фонду області, які надані Головним управлінням Держкомзему в Житомирській області станом на 01.01.2011 р., пояснювального тексту до карти ґрунтового покритву Житомирської області (1969 р.), в основу якої покладено матеріали обстежень ґрунту в колгоспах і радгоспах області, а також дані, які стосуються структури ґрунтового покритву в розрізі районів [6] і еколого - агрохімічного обстеження земель.

Результати досліджень. Для визначення науково обґрунтованої площі під органічне виробництво в Житомирській області було проведено аналіз агроекологічного стану сільськогосподарських земель.

Область розміщена в північно-західній частині України і займає близько 3 млн га площі. За адміністративним поділом понад 80 % території знаходиться у зоні Полісся і 20% припадає на зону Лісостепу. До суто поліської частини належать 12 адміністративних районів. Межі зон є досить умовними, тому для узагальнення досліджень щодо ґрунтового покритву виділяють перехідну, міжзональну територію, до якої входять п'ять районів. Південна лісостепова частина області займає шість районів.

Характерною особливістю природних умов області є їх зональність, що чітко проявляється у зміні ґрунтового покритву та структури земельних угідь. Різні форми рельєфу, характер зволоження та ґрунтоутворюючі породи обумовлюють структуру ґрунтового покритву, яка характеризується значною неоднорідністю, строкатістю, домінуванням у поліській частині дерново-підзолистих ґрунтів (табл. 1). Частка болотних ґрунтів у складі сільськогосподарських угідь невелика – близько 6 %, але вони зумовлюють строкатість та дрібноконтурність ландшафтів, що ускладнює вибір та проведення меліоративних заходів.

Таблиця 1. Експлікація сільськогосподарських угідь за типами ґрунтів

Зона	Площа с.-г. угідь, тис. га	У тому числі (в %)					
		дерново-підзолисті	сірі лісові	лучні	дернові	болотні	чорно-земи
Полісся	731	67,0	5,1	1,6	19,5	6,8	-
Перехідна	337	40,7	25,5	4,5	17,7	3,1	8,5
Лісостеп	447	5,0	28,6	8,5	5,7	4,8	47,4
По області	1515	38,6	17,2	5,2	16,3	6,4	16,3

Надмірне зволоження характерне всім генетичним групам. Так, в групі дерново-підзолистих ґрунтів 64 % займають глейові та глеюваті відміни, які без регулювання водного режиму не придатні для вирощування багатьох районованих культур. Істотна площа таких ґрунтів використовується в орному масиві. Дернові та лучні глейові і болотні типи в основному зайняті сінокісними угіддями.

У лісостеповій частині області в умовах помірного зволоження під впливом широколистяних лісів на багатих кальцієм лесах і лесовидних породах сформувалися набагато родючіші ніж на Поліссі ґрунти. У північній частині цього регіону досить поширені опідзолені ґрунти: сірі, темно-сірі й чорноземи опідзолені. Південніше залягають чорноземи малогумусні глибокі та неглибокі. Механічний склад опідзолених ґрунтів легкосуглинковий, чорноземів – середньосуглинковий. Крайня південна частина зони зайнята чорноземами малогумусними глибокими і неглибокими з піщаними і середньосуглинковим механічними складом та незначними площами чорноземів карбонатних.

Якісний стан орних земель за проявом різних деградаційних процесів наведено в табл. 2 [7]. Дані свідчать про те, що найбільшу загрозу стабільності ґрунтового покриву ріллі в поліській зоні завдає висока питома частка в її складі перезволожених, заболочених, кислих, радіоактивно забруднених земель. Останнє характерне для восьми північних районів (Народицький, Олевський, Овруцький, Лугинський, Коростенський, Ємільчинський, Малинський і Володарськ-Волинський), які мають досить високу строкатість (1-15 Кі/км²) по щільності забруднення території радіонуклідами [8].

Таблиця 2. Характеристика ріллі за якісним станом ґрунтів

Зона	Площа ріллі, тис. га	У тому числі (в %)				
		перезволожені і заболочені	кислі	забруднені радіонуклідами	еродовані	кам'яністі
Полісся	452	39,5	29,5	25,2	1,3	1,2
Перехідна	254	37,3	24,4	0,1	1,2	0,4
Лісостеп	378	17,5	-	-	5,0	-
По області	1084	32	18	11	4	0,5

Основним недоліком ґрунтового покриву лісостепової зони є наявність у складі ріллі глейових ґрунтів (66 тис. га), які мають незадовільні агрохімічні та водно-фізичні властивості. Досить поширені процеси водної ерозії на середньо- та сильноеродованих типових чорноземах у Ружинському, Любарському і Попіль-

нянському районі, де агроландшафти розчленовуються ярами та балками.

До потенційно перезволожених земель слід віднести глейові відміни дерново-підзолистих ґрунтів, які займають у структурі ґрунтового покриву до 60 %. Усі вони були осушені. На жаль, за браком коштів на ремонт і реконструкцію меліоративних систем у складі ріллі їх можна залишити близько 25-30 % від загальної площі. Решту земель рекомендується перевести із ріллі у кормові угіддя. Сильноеродовані (схили > 6°) та забруднені радіонуклідами землі (вище 15 Кі/км²) необхідно перевести до складу лісових насаджень та лісосмуг.

Проведений аналіз засвідчує, що переважна частина земель в інтенсивному обробітку потребує впровадження заходів щодо підвищення їх екологічної стабільності. Основою для таких заходів рекомендується адаптивно-ландшафтна організація землекористування, яка передбачає відповідність властивостей ґрунтового покриву вимогам сільськогосподарських культур і здатність останніх захищати ґрунт від деградації [9].

Виходячи з характеристики агроекологічного стану ґрунтового покриву області, можна зробити висновок, що вирощування сільськогосподарської органічної продукції неможливе на землях, забруднених радіонуклідами; на перезволожених глейових ґрунтах; на бідних сильнокислих дерново-підзолистих (зокрема, піщаного і глинисто-піщаного механічного складу) та еродованих землях. Тому для цього слід використовувати найродючіші ґрунти – чорноземи типові й опідзолені, сірі (ясно-сірі, темно-сірі) лісові (опідзолені), дернові та лучні неоглеєні, дерново-підзолисті супіщані та легкосуглинкові – з середнім і високим агрохімічним забезпеченням та оптимальними параметрами водно-повітряного режиму (табл. 3).

Таблиця 3. Потенційна площа орних земель, які придатні під органічне виробництво, тис. га

Зона	Площа, тис. га	У тому числі за ґрунтовым покривом			
		дерново-підзолисті супіщані і легкосуглинкові	ясно-сірі супіщані і легкосуглинкові	сірі та темно-сірі, чорноземи опідзолені	чорноземи типові й малогумусні
Полісся	37	13	24	-	-
Перехідна	63	10	-	53	-
Лісостеп	270	-	-	70	200
По області	370	23	24	123	200

В області таких земель нараховується близько 370 тис. га, в тому числі в поліській частині (разом з перехідною зоною) – 100 тис. га. При умові розвитку тваринницької галузі за використання глейових ґрунтів (дернових, лучних, чорноземно-лучних), які найпридатніші під сінокоси, площа земель під органічне виробництво може бути істотно розширена.

У Житомирській області поки що єдиним сертифікованим господарством є ПП «Галекс-Агро» Новоград-Волинського району, яке має в обробітку 6 тис. га земель. Крім нього перехідний період проходять ще декілька господарств цього ж району. «Галекс-Агро» вирощує і продає зерно озимих (жита, пшениці) і ярих (ячменю, гречки, проса) зернових й інших культур, яке в основному експортується до Європи для виготовлення круп та дитячого харчування. Крім того, в наявності є ферма на 1,5 тис. голів ВРХ, де виробляється органічна тваринницька продукція – молоко та м'ясо, яка за відсутності сертифікованої переробної галузі постачається на комбінати на загальних засадах.

Висновки. На основі оцінки агроекологічного стану земельних ресурсів за природними властивостями та проявом різних деградаційних процесів у Житомирській області визначено потенційно придатну площу для ведення органічного виробництва – у лісостеповій частині 270 тис. га, перехідній – 63,0 і в поліській – 37,0 тис. га;

- враховуючи низьку родючість дерново-підзолистих ґрунтів та наявність перезвожених (глейових) земель, які найпридатніші під сінокоси, пріоритетним напрямком спеціалізації господарств повинно бути тваринництво. Без органічних добрив отримувати якісну рослинницьку продукцію та підтримувати родючість ґрунту неможливо;

- господарська доцільність ведення органічного виробництва повинна підтверджуватись сертифікацією господарства, супроводжуватись наявністю переробної галузі з відповідним маркуванням продукції та розвитком торгівельної мережі.

1. Корсунова Т.М. Агроэкологические основы повышения плодородия почв в органическом земледелии на Байкальской природной территории (Республика Бурятия): мат. V Всерос. съезда общества почвоведов им. Докучаева (Ростов-на-Дону, 2008 г.) / Т.М. Коршунова. – Ростов-на-Дону, 2008. – С. 178.

2. Мельников Н.Н. Современная ситуация с применением пестицидов / Н.Н. Мельников // Хим. промышленность. – 1994.- № 2. – С. 14-18.

3. Танчик С.П. Ефективність систем землеробства в Україні / С.П. Танчик // Вісн. аграр. науки. – 2009. - №12. – С. 5-11.
4. Величко В.А. Родючість ґрунтів України за агропотенціалами основних сільськогосподарських культур: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра с.-г. наук.; спец. 06.01.03 «Агрогрунтознавство і агрофізика». – Харків, 2008. – 44 с.
5. Полупан М.І. Специалізація землеробства – стратегічна основа підвищення ефективності і сталого розвитку АПК / [М.І. Полупан, В.Б. Соловей, В.А. Величко та ін.]. // Вісн. аграр. науки. – 2005. – № 5. – С. 5-16.
6. Дібров Б.І. Ґрунти Житомирської області / Б.І. Дібров. – К., 1969. – 60 с.
7. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини / М.А. Галич, В.П. Стрельченко. – Житомир: Вид-во «Волинь», 2004. – 184 с.
8. Характеристика ґрунтового покриву Житомирської області / [Савчук О.І., Бовсунівський А.М., Нагулевич Л.І. та ін.] // Аграрно-мислове виробництво Полісся. – Житомир, 2009. – №2. – С.14-17.
9. Програма охорони родючості ґрунтів у Житомирській області на 2005-2010 роки. – Житомир, 2005. – 75 с.

Досліджено ґрунтовий покрив, проаналізовано агроекологічний стан земельних ресурсів за природними властивостями та проявом різних деградаційних процесів, науково обґрунтована площа орних земель, придатних під виробництво органічної продукції, визначено основні умови успішного ведення органічного виробництва в Житомирській області.

Ключові слова: органічне виробництво, органічна продукція, ґрунтовий покрив, деградаційні процеси, угіддя, тваринництво, переробна галузь.

Исследован почвенный покров, проанализировано агроэкологическое состояние земельных ресурсов по природным свойствам и проявлением разных деградационных процессов, научно обоснована площадь пахотных земель, пригодных под производство органической продукции, определены основные условия успешного ведения органического производства в Житомирской области.

Ключевые слова: органическое производство, органическая продукция, почвенный покров, деградационные процессы, угодия, животноводство, перерабатывающая отрасль.

Investigated soil covering, and analyzed agroecological state land conditions of soil resources by evaluation their natural properties and state of different degradation processes to give scientifically substantiated acreage of arable lands for organic farming scientifically sound arable land availability for organic farming, the basic conditions for successful management of organic farming in Zhytomyr region had been estimated.

Keywords: organic farming, organic produce, soil, degradation processes, land, livestock, food processing industry.